

ÇAĞDAŞ KAZAKÇA'DA *-KAY* ve *-KAY edi* FORMLARINA DAİR

Mehmet KUTALMIŞ*

On the forms *-KAY* and *KAY edi* in modern Kazak

The forms *-KAY* and *-KAY edi* have existed in some historic Turkic dialects since the Old Uigur period. The same forms have been seen in some modern Turkic dialects. While The form *-KAY* in modern Kazak language is used seldomly as in the function of optative and necessitative, *-KAY edi* in modern Kazak is archaic and doesn't have active using.

Keywords: *-KAY*, *-KAY edi*, optative, necessitative, futur, irrealis

1. Araştırmanın Gayesi:

Bir dilde kullanılan kelimeler zamanla anlam değişmesi, anlam daralması vs. değişmelere uğrayabilirken, ekler de bazı fonksiyonlarını kaybedebilir, tamamen yok olabilirler; ilave veya farklı görevler kazanabilirler. Bu bağlamda Eski Anadolu Türkçesindeki gelecek zaman eki *-isar / -iser*'in ortadan kalkıp yerine *-acak / -ecek* ekinin gelmesi ve şimdiki zamanı ifade eden *-yor* ekinin teşekkülü örnek gösterilebilir. Mansuroğlu (1958), Türkçe'de *-ğay > -ay > -a* meselesi hakkındaki tartışmalara temas etmiş ve bu formun iki görevi üzerinde durmuştur: 1. Gereklilik ve dilek. 2. Gelecek zaman.

Bu araştırmanın gayesi, bugüne kadarki Kazakça¹ araştırmalarında ayrıntılı olarak üzerinde durulmamış olan *-KAY* ve *-KAY edi* şekillerinin görev ve

• Yard.Doç.Dr , Fath Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, mkutalmis@turk.net

1 Burada geçen Kazakça terimi. Kazakistan'da bugün konuşulan çağdaş Kazakça için kullanılmaktadır. Fakat 1917 Ekim devriminden önce özellikle Rus araştırmacıların Kazakça'yı genellikle Kırgızca olarak adlandırdıkları ve Kazakça için Rus kaynaklarında Kırgız, Kırgiz-Kajsakı, Kajsak-Kırgızı, Kazak-Kırgızı kavramlarının kullanıldığı hatırlatılmalıdır (Arat 1977: 499; İlminskiy 1861; Kononov 1974: 58-59; Kaydarov et al 1985: 146; Sartbayev 1962, 53).

anlamlarını tespit etmek; özellikle yazılı veya sözlü dilden örnek verilmeden mevcudiyetinden bahsedilen

-*KAy edi*'nin bugünkü Kazakça'daki varlığı meselesi üzerinde durmaktır. -*KAy ve -KAy edi* formları, gerek mevcudiyetleri sorunu gerekse *edi* formunun buradaki işlevinden dolayı bir arada incelenmeyi gerekli kılmaktadır. Bir ekin biçim olarak çeşitli Türk lehçelerinde mevcut olması söz konusu ekin -eski veya yeni- değişik Türk lehçelerinde de aynı anlam ve fonksiyonlara sahip olmasını gerektirmez. Bugünkü Orta Asya yazı dillerinin tarihte müşterek yazı dili olarak Çağatayca'yı kullanmış olmaları da bugün aynı hususiyetleri devam ettirmelerini gerekli kılmaz. Yüz yıl önceki Kazakça'da olduğu iddia edilen bir metinde -*KAy* veya -*KAy edi* formlarının geçmesi bunların görev ve anlamlarının bu gün de devam etmesini ilzam etmez. Bu bağlamda şu sorulara cevap aranmaktadır: -*KAy* eki eski ve çağdaş Kazakça'da hangi görevleri icra etmektedir? Yazılı kaynakları olan Kazakça'da yaklaşık yüz elli yıllık bir dönemde (1861-2002) ne tür değişikliklere uğramıştır? Çağdaş Kazakça'da -*KAy* ve -*KAy edi* formlarının zaman ifade etme görevleri var mıdır? Kip fonksiyonları var mıdır? varsa kullanım biçimleri ve anlamları nelerdir?

Bu araştırmada dil malzemesi olarak daha ziyade yazılı kaynaklara başvurulmuştur; bunlar roman, hikaye ve değişik konuları ihtiva eden dinî (İncil ve Kur'ân tercümeleri) ve ilmî eserlerdir. Bu arada şüphesiz çok sınırlı sayıda da olsa mevcut en eski yazılı Kazakça metinlere de (Mektubat 1896; Kıssa 1879) bakılmıştır. Sözlü malzeme olarak da Kazakistan'ın değişik bölgelerinden ana dil olarak Kazakça konuşan kaynak kişilerden yararlanılmıştır. Araştırma konusu olan eklerin benzeyen ve benzemeyen taraflarının gösterilmesi bakımından yeri geldikçe mezkûr formların diğer tarihî ve çağdaş Türk lehçelerindeki kullanım biçimleri ve görevlerine temas edilecektir. Bununla birlikte bu araştırma, iki veya daha fazla lehçe arasında yapılan mukayeseli bir araştırma değildir.

2. Tarihî Türk lehçelerinde -*KAy* ve -*KAy edi* formlarının varlığı, kullanım biçimleri ve işlevleri:

-*KAy* formuna Orhun kitabelerinde (Tekin 1998) rastlanmamaktadır. Gabain, Eski Türkçe dönemi içinde yer alan Uygur Türkçesi metinlerinde bu ekin sonuna şahıs zamiri ekleri getirilerek teşkil edildiğini ve gelecek zaman ifade ettiğini belirtmektedir: “*Tägin-gäy män, ich werde erreichen*” (1959a, 39), ‘ulaşacağım’. Codex Cumanicus'ta bu ekin istek-gelecek zaman işlevini görürüz: “*Kım unutgay munça yıgılıknı*” (Gabain 1959b, 72) ‘kım unutacak (unutsun, unuttur, unutabilir) bunca iyiliği’. Bu örnekte de görüldüğü gibi, haddizatında Türk dilinin (tarihi ve çağdaş lehçelerinin) gelecek zaman ifade eden bütün formlarının az veya çok modal işlevleri vardır. Karahanlıca'ya geldiğimizde karşımıza iki zaman şekli çıkar: 1. -*TačI*, “*Aydačı, er wird sagen*” (Mansuroğlu 1959a, 106), ‘söyleyecek’. 2. -*gAy*, “*Ol yarmaq tergäy, er wird Geld sammeln*” (Mansuroğlu

1959a, 106), 'o para biriktirecek'. Harezme'de bu ekın gelecek zaman-istek formu devam etmektedir: "*Bilgeyler*" (Eckmann 1959a, 133), 'bilecekler, bilmek isterler, bilsinler'. *KAY* formu, Memlûk Türkçesi'nde de, yine gelecek zaman-istek formu olarak kullanılmaktadır (Pritsak 1959, 79); fakat bunun yanında bu formdan daha sık kullanılan *-ası / -esi* gelecek zaman şekli de vardır. Ermeni Kıpçakçası'nda fonksiyonel olarak Memlûk Türkçesindeki gibi olmakla birlikte *et-kay* örneğindeki gibi sadece kalın vokalli olarak tezahür eder (Pritsak 1959, 83) Çağatayca'da da ekın gelecek zaman-istek işlevi vardır: "*Kelgeymin*". (Eckmann 1959b, 156), 'geleceğim, gelmek istiyorum, gelirim, gelmeliyim, geleyim'. Bilindiği gibi Eski Osmanlıca (Eski Türkiye Türkçesi, Eski Anadolu Türkçesi), dilin hemen her alanında bir birlik göstermez (Korkmaz 1971, 21-32). Eski Osmanlıca'nın ilk dönemlerinde nadiren ve bazı yazarlara mahsus olmak üzere de olsa *-KAY* formuna sahip örnekler mevcuttur (Mansuroğlu 1959b, 178).

edi formunun eski Türkçe *er-ti*'den geldiği belirtilmelidir. *edi* (< *e-di* < *er-di* ~ *er-ti*), *ermek* fiilinin geçmiş zaman ekını alarak yeni bir birim haline gelmiş şeklidir. Kazakça *edi* birimi Türkiye Türkçesi *idi* (Johanson 1971, 71, 88; 1994, 260), Yakutça *ete* (Buder 1989, 15) Kırgızca *ele* (Tursunov 1968, 66), Başkurtça *ine* (Jarullina 1968, 183) birimleriyle görev ve anlam bakımından mukayese edilebilir. Bu birim isim ve fiil cümlelerinde geçmiş zaman ifade etme görevine sahiptir. Gabain, *-KAY* *arti* birleşik formunun Eski Uygurca devresinde *irrealis* 'gerçek dışılık' ifade ettiğini söyler: "*Täginmä-gäy är-tumiz, wir würden nicht teilhaftig werden*" (1959a, 40), '[keşke] katılmasaydık'. Codex Cumanicus'ta *-gAY* *edi*, istek formu olarak kullanılır: "*Keşke eşitmiş bolğay edim, wenn ich doch gehört hätte*" (Gabain 1959b, 69), 'keşke işitmiş olsa idim'.

3. Kazakça'da *-KAY* formunun kullanım biçimleri ve fonksiyonları; *-KAY* *edi* formunun varlığı meselesi:

Yukarıdaki iktibaslardan da görüldüğü gibi *-KAY* eki *optative* 'istek' ve *necessitative* 'gereklilik' formu olarak çeşitli Türk lehçelerinde mevcuttur. *-KAY* *edi* formundan önce, *-KAY* ekının elimizdeki en eski gramer ve metinlere dayanarak Kazakça'da nasıl adlandırıldığına; ne anlamda ve hangi görevlerde kullanıldığına bakalım.

İl'minskiy'den sonra Kazakça'nın en kapsamlı gramerini yazarak bu günde pek çok bilimsel çalışmalara kaynaklık eden Melyoranskiy, *-KAY* ekını "drevnee buduşee vremya" 'eski gelecek zaman formu' olarak gösterir ve bu ek için aşağıdaki örneği verir: "*Bu cerde catpağaysız!*, 'Ne lejite (ılı ne lojites') na etom; meste!', (1897, 32), 'Bu yerde uyumayın! = uyumayasınız!' *-KAY* eki diğer Kazakça araştırmalarda "jelatel'noe naklonenie" (SKazJa 1962, 349), "kalav ray" (Nurmaxanova 1971, 109), "tılekti kalav ray" (Mamanov 1966, 147) olarak adlandırılır. Kenesbayev et al. 1966, 330'de, *-KAY* ekının belirli bir arzuyu veya bir isteği yürekten ifade ettiği belirtilmektedir: "*Kelgeymin*". 'Mutlaka

geleceğim². Mamanov ise, bu formun, istek, arzu ve yoğunlaşma ifade ettiğini, olumsuz şeklinin olmadığını, genellikle sıkça eski tarihî ve dinî kitaplarda geçtiğini, fakat bugünkü yazı dilinde o kadar çok sık kullanılmadığını bildirir (1966, 147-148). Bu makalede verilen metinlerde de görüleceği gibi, gerek eski gerekse en yeni Türk lehçelerinde bu ekin de olumsuz şekli *-megey* bulunmaktadır³.

Ekim devriminden önce Kazakça yazılmış olan az sayıdaki kitap genellikle dini konuları muhtevi idi ve Çağatayca tarzında yazılmıştı. *-KAY* ve *-KAY edi* formlarının Orta Asya Türk lehçelerinde yoğun olarak görüldüğü yukarıda ifade edilmişti. Dinî eserlerdeki kelime hazinesinin ve cümle unsurlarının, çekimli şekillerin vs. daha muhafazakâr bir üslup taşıdığı bilinen bir durumdur, aynı husus bu günkü Türkiye Türkçesinde de sözkonusudur. Günümüzde yazılan Kazakça dinî metinler oldukça azdır ve İncil, Kur'an tercümelerinde de aynen diğer tür yazılarda olduğu gibi *-KAY* ekine nadiren rastlanır, fakat *-KAY edi* şekline hiç rastlanmamıştır.

Kazakça araştırmalarında her ne kadar nadir olarak temas edilse de *-KAY* ekinin yanında *-KAY edi*'nin varlığından bahsedilmekte ve örnekler verilmektedir. Mesela Melyoranskiy, 1894, 1897, *-KAY edi* formuna ait hiç bir örnek cümle vermez. Menges'e göre *-KAY* Kırgızca'da arzu, gerçekdışılık ve hayıflanma bildirir: "*Sizge barğay elem, Ich wollte zu Ihnen kommen*" (1959, 482), 'Size gelmeyi arzu ederdim'. Fiil + *A idi* + şahıs eki: [Keşke] *sen de gele idin ~ geleydin* bugünkü Türkiye Türkçesi ağızlarında kullanılırken, yazı dilinde fiil + *sA idi* + çekim eki ~ fiil + *meli idi* + çekim eki kalıbı kullanılır ki, kalıp ve anlam bakımından Kırgızcadaki ile büyük bir benzerlik gösterir. Buna karşılık bu kalıp ve anlam için Kazakça'da başka bir terkip vardır: [*Kap*] *fil + üv + şahıs iyelik eki + etti: Kap kelüviñ etti* "Keşke gelse idin".

Iskakov "*-KAY edi* kombinasyonu vasıtası ile konuşanın II. ve III. şahsın belirli bir eylemi yürekten yapmayı arzuladığını" ifade etmektedir; ona göre "eylemin gerçekleşip gerçekleşmediği" belirsizdir (1991, 321)⁴. Kazakça'ya dair yapılan son araştırmalarda *-KAY edi* terkibinin *-KAY* ekine sadece biçimsel bağlılığından dolayı, mevcudiyetinden bahsedilmekte (msl. Kenesbayev et al. 1966, 330; Mamanov 1966, 147; Nurmaxanova 1971, 109; Serğaliyev 1991, 62;

2 "Eta forma vırajaet: nastoyçivoe jelianie ili ubeditel'nyu pros'bu: *kelgeymın* 'ya-to uj prıdu'."

3 "‘././ İmdi şol sebebden bu bendeşizni merhamatıñızdan taşlamağaysız.’ ‘././ Şimdi bu sebepten bu bendeşizni merhametinizden mahrum etmeyiniz!’ (Kazak hanı Abulxayr'ın 1832 tarihli mektubundan, Ébilkasimov 1988, 25).

4 "Kürdeli *-ğay edi* formantı arkılı söylevşi baska (II, III) sübjektiniñ belgili bir amaldı jasağanın ya orındağanın añsaydı, izdeydi, birak odan amaldıñ kalay tınğanı körinbeydi de, bilinbeydi de, mısalı: sen barğay ediñ t.b."

SKazJa 1962, 349; Tölevov 1975, 55), fakat açıklayıcı bir bilgi verilmemektedir. Bunlardan sadece SKazJa 1962, 350'de ise, bize yapma olduğu izlenimi veren, kaynak gösterilmeyen kısa bir örnek cümle verilmektedir: "Mına kitaptı okıp bitirgey edim, Dokonçu çitat; etu knıgu"⁵, 'Bu kitabı okuyup bitirmek istedim.'

Nurmaxanova, Kazakça "men barğaymın" cümlesini Kırgızca "men bargaj elem" cümlesiyle karşılaştırır (1971, 109). Buna karşılık Kırgızca "Bügün boroon bolbogoy ele", Kazakça'ya "Bugün birev bolmağay edi (bugün birev bolmasa edi)" şeklinde çevirir (1971, 55). Dikkat edilirse yazar, aynı sayfada aynı konuda çelişkiye düşmektedir, ayrıca Kırgızca cümleyi Kazakça'ya yanlış aktarmıştır⁶. Kacıbekov da -KAY ekinin yanında -KAY edi terkinin örnek vermeden ve tasvir etmeden Türkiye Türkçesine -e idi formuyla çevirir: "kelgey ediñiz", 'geleydiniz' (KTLS 1991, 1059).

-KAY formu günümüz Kazakçasında gerek konuşma dilinde gerekse yazılı dilde tasarlama kipi fonksiyonunda kullanılmaktadır. Ancak bu anlamda daha çok -mak / -mek; -maksı / -mekşi formları yaygın olarak kullanılmaktadır. Çağdaş Kazakça'da gelecek zaman, şimdiki zamanı ve hatta modal olmayan geniş zamanı ifade eden -A formu ile karşılanır:

Kelemin "Geliyorum, geleceğim."

Bir sağattan keyin kelemin "Bir saat sonra geleceğim."

Erteng kelemin "Yarın geleceğim."

Bir jıldan keyin kelemin "Bir yıl sonra geleceğim."

Görüldüğü gibi gelecek zaman ifade eden cümlelerin hiç birinde -KAY eki kullanılmamaktadır. Yazılı kaynaklarda gelecek zaman fonksiyonunda -KAY eki geçmediği gibi, Kazakistan'ın değişik bölgelerine mensup kişiler arasında yapılan anketlerde de (konuşma dilinde) gelecek zaman ifadesinde -KAY ekinin kullanılmadığı tespit edilmiştir.

Bir de gelecek zaman ifade eden şekiller arasında -er (keler şak, buduşee vremya) eki gösterilse de, bu da Rusça yazılmış ilk gramerlerin aynen aktarılmasından dolayı tekrarlanan bir yorumdur ve -er ekinin gelecek zaman işlevi olmayıp, tamamen modal özelliklere sahip olan geniş zaman formudur (bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Kutalmış 2001).

5 "-ğay (-gey, -kay, -key) jurnağı edi kömekşi üstügiimen tırkesip te koldanladı / / Mısalı Körgey edim./.../", "-ğay -gey, -kay, -key) eki edi yardımcı fiili ile de birleşip kullanılır. /... / Msl.: 'Görmek istedim'.

6 Kırgızca boroon (Türkiye Türkçesi bora) kelimesinin Kazakça karşılığı boran'dır (bkz. Kazakça-Nemışçe Sözdik 1992, 53) Türkiye Türkçesi'nde *Bugün bora olmasaydı* cümlesini ana dili Kazakça olan kaynak kişiler yukarıdaki karşılığı vermemişlerdir.

Çağdaş Kıpçak lehçelerinden Tatarca, Kazakça ve Kırgızca'yı karşılaştırmalı olarak işleyen Öner, bu ek için şu tespitte bulunmuştur: “Diğer fiil kipleri gibi kesin bir zaman bildirmeyen fakat gelecek zaman için tasarlanan istek çekimi için, Eski Türkçe’de de aslen gelecek zaman eki olan *-gay / -gey* kullanılıyordu. /.../ *-gay / -gey* ekli istek çekimi Tatarca’da yoktur; Kazakça’da nadir olarak görülür” (1998, 201).

4. Sonuç

-KAY ekini her Kazak tanımakta ve kullanmaktadır: *Sen sak bolğaysıñ!*, ‘dikkatli olmalısın!’ (Konuşma dilinden). *“/.../ İlayım solay bolğay!”*, ‘İnşallah öyle olur!’ (FA 1994, 38). Çağdaş Kazakça’da *-KAY* formu ihbârî / bildirme kipi (indikative) değildir; gelecek zaman bildirmez / zaman fonksiyonu yoktur. İstek bildirme işlevini (non-indikative) nadir kullanımı ile korumaktadır; modal fonksiyonlara sahiptir ve konuşan kişinin bu ek vasıtasıyla bir hadiseyi, bir proje, düşünce, meram, istek vs.yi gerçekleştirmeyi arzuladığını ifade etmektedir.

Kazakça’yı Kırgızca’nın yanında inceleyen özellikle Sovyet devrimi öncesi Rusça kaleme alınmış gramerlerde açıklamasız ve örneksiz olarak mevcudiyetinden bahsedilen *-KAY edi* hakkındaki bilgiler günümüze kadar adeta yazardan yazara adeta tevarüs etmiş ve bugünkü eser ve araştırmalarda da aynen bir asır önceki gibi açıklamasız ve örneksiz mevhum bir terkip olarak yer almıştır. Araştırmamıza kaynak olarak aldığımız yazılı malzeme üzerinde yazı ve konuşma dilinde (İl'minskij 1861; Karayev 1993; Menges 1959; ÄN; BL; BM; BMA; Kıssa 1879; KK; Kunanbayev 1954; Mektubat 1896; RL) *-KAY edi* formunu taşıyan hiç bir örnek cümleye rastlanmamıştır. Haddizatında ihbârî (indikative) şekilleri işleyen çalışmalarda *-KAY* eki yer almaz (msl. Kordabayev 1953; Tümebayev 1992). Tarihî metinlerde de *-KAY* ekinin nadiren görülmesi, *-KAY edi*’nin ise hiç ortaya çıkmaması, tarihî Kazakça’da da bu formların fazla işlek olmadıklarını ve yaklaşık yüz elli yıllık bir süre içinde bunlarda bir değişiklik olmadığını ifade etmektedir. Kazak Türkologlarına *-KAY edi* formunu tanıyıp tanımadıkları veya bu ekin varlığı sorulduğunda bazıları “evet” şeklinde cevaplamışlardır. Buna karşılık Kazakça’yı ana dili olarak konuşan halktan kişilere aynı soru yöneltildiğinde *-KAY edi* terkiibini tanımadıklarını ifade etmişlerdir; bu da bu terkiibin konuşma dilinde yaşamadığını göstermektedir. Buradan anlaşılmaktadır ki, Kazakça’da *-KAY edi* arkaiktir ve çağdaş standart Kazakça’da aktif kullanıma sahip bir form değildir.

KAYNAKLAR

- Buder, A., 1989 Aspekto-temporale Kategorien im Jakutischen. Wiesbaden
- Ébilkasimov, B., 1988. XVIII-XIX ğasırlardağı kazak edebiy tiliniñ jazba nuskaıarı. Almatı.
- Eckmann, J., 1959a Das Charesmtürkische. (= PhTF I, s. 113-137). Wiesbaden.
- Eckmann, J., 1959b Das Tschaghataische. (= PhTF I, s. 138-160). Wiesbaden.
- Gabain, A. von., 1959a. Das Alttürkische. (= PhTF I, s. 21-45) Wiesbaden
- Gabain, A. von., 1959b Die Sprache des Codex Cumanicus. (= PhTF I, s. 46-73) Wiesbaden
- Il'minskiy, N. I., 1861 Materialı k' izučeniyu kirgizskago nareçiya. Kazan'.
- Iskakov, A., 1991 Kazak tili (Morfologiya) (2. baskı) Almatı.
- Jarullina, U. M., 1968. "K izučeniyu kategorii nakloneniya glagolov v başkirkich dialektach (na materiale demskogo govora)". Voprosı kategoriy vremeni i nakloneniya glagola v tyurkskix yazıkax (Materialı soveşçaniya) içinde, s. 182-188. Baku
- Johanson, L., 1994 Türkeitürkische Aspektotempora Tense systems in European languages içinde [Hg. von Rolf Thieroff and Joahim Ballweg] S. 247-266 Tübingen.
- Johanson, L., 1971 Aspekt im Türkischen Vorstudien zu einer Beschreibung des Turkeitürkischen Aspektsystems Uppsala
- Karayev, M. Ä., 1993. Kazak tili (Fonetika, leksikologiya, morfologiya, sintaksıs) Almatı
- Katarinskiy, V. V., 1897. Grammatika kirgizskogo yazıka. Fonetika, etimologiya i sintaksıs. Orenburg.
- Kaydarov, É., et al., 1985. Turkologiyağa Kirispe. Almatı.
- Kazakşa - Nemişçe Sözdik 1992. [Yayn: Mirzabekova, K.]. Almatı.
- Kenesbayev et al., 1966. Kazaxskiy yazık. Yazıkı narodov SSSR, 2. Tyurkskie yazıki Moskva 1966
- Kononov, A. N., 1974. Bıyobibliyografıçeskıy slovar' oteçestvennix turkolov Moskva
- Kordabayev, T. R., 1953. Kazırgi Kazak tilindegi etistikterdiñ şak kategoriyası Almatı
- Korkmaz, Z., 1971. Anadolu Ağızlarının Etnik Yapı İle İlişkisi Sorunu. Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten içinde, s. 21-32 Ankara.
- KTLS I-II, 1992: (= Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü I-II). Ankara
- Kutalmış, M., 2001 (Rewiev). Janseyit Kanseyitulı Tüymebayev, İndikativnye formy glagola v kazaxskom yazıke, Almâ-Ata, İlmî Araştırmalar 11 içinde, s. 195-199 İstanbul
- Mamanov, I. E., 1966 Kazırgi kazak tili (Etistik). Almatı.
- Mansuroğlu, M., 1958 Türkçede -ĞAY / -GEY Eki ve Turemeleri Jean Deny Armağanı içinde, s. 171-183, Turk Tarih Kurumu, Ankara.
- Mansuroğlu, M., 1959a Das Karakhanidische: (= PhTF I, s. 87-112) Wiesbaden
- Mansuroğlu, M., 1959b. Das Altosmanische: (= PhTF I, s. 161-182) Wiesbaden
- Melyoranskiy, P. M., 1894. Kratkaya grammatika kazak'-kirgizskago yazıka. Çast' I, (Fonetika i Etimologija). Sanktpeterburg'
- Melyoranskiy, P. M., 1897. Kratkaya grammatika kazak'-kirgizskago yazıka Çast' II, (Sintaksıs') Sanktpeterburg'.
- Menges, K. H., 1959. Die aralo-kaspische Gruppe: (=PhTF I, s. 434-488). Wiesbaden
- Nurmaxanova, A. N., 1971. Türkıy tilderiniñ salıstırmalı grammatikası Almatı.
- Oralbayeva, N. O., 1979. Kazak tilindegi etistiktiñ analitikalık formanttarınıñ kurılısımen mağınası Almatı.
- Oner, M. 1998. Çağdaş Kıpçak Türkçesi. Ankara
- Pritsak, O., 1959 Das Kiptschakische. (= PhTF I, S. 74-87) Wiesbaden.
- Sartbayev, K. K., 1962. Türk tilleriniñ salıstırma grammatikası Frunze.

- Sergaliyev, M., 1991. Etistikti söz tirkesteriniñ Sinonimiyası. Almatı.
- SKazJa 1962 = Sovremenniy kazaxskiy yazık. Fonetika i Morfologija. 1962. Alma-Ata.
- Tekin, T., 1998. Orhon Türkçesi Grameri. İstanbul.
- Tölevov, Ä., 1975. Kazak tilindegi etistiktiñ grammatikalık kategoriyaları. Almatı.
- Tursunov, A., 1968. "Kategoriya vremeni glagola v kirgizskom yazıke." Voprosy kategoriy vremeni i nakloneniya glagola v tyurkskix yazıkax. (Materialı soveşçaniya) içinde, s. 6470. Baku.
- Tümebayev, J. K., 1992. Indikativniye formı glagola v kazaxskom yazıke. AlmaAta.

Dil malzemesi olarak kullanılan yazılı ve sözlü kaynaklar

- ÄN, Kan men ter: Nurpeyisov, Ä., 1991. Kan men ter. Almatı.
- BL: (Kiyeli kitaptağı Luka jazğan izgi xabar), 1992. (Luka İncili'nin Kazakça çevirisi). Almatı
- BM: (Marka jazğan İzgi xabar), 1991. (2. baskı, Marka İncili'nin Kazakça çevirisi). Stockholm.
- BMa: (Matay jazğan izgi xabar), 1991. (Matta İncili'nin Kazakça çevirisi). Almatı.
- FA, Axısxa Türikleri: Ali, F. 1994. Axısxa Türikleri. Bir. Türk dünyası incelemeleri içinde, s. 3240. İstanbul.
- Kıssa 1879: Uşbu kıssa kazakniñ ahvallarun beyan ider (Arap Alfabesiyle yazılmış Kazakça metin). 1879. Kazan. KK: Kuran Kerim. (Arapça aslından Retbek Nısanbayulı und Vahap Kıdırjanulı tarafından yapılan Kazakça çeviri). Alma-Ata, 1991.
- Kunanbayev 1954: Kunanbayev, A., 1954. Şıǵarmalarınñ tolık jıynaǵı. (Öleñder, avdarmahr jäne karasözder). Almatı. Mektubat 1896. Kazak-Kırgız Tilinde. Sank Peterburg.
- MÄ. Abay Jolı I-II: Ävezov, M., 1989. Abay jolı (Roman-Epopeja) I-II. Almatı.
- RL: Radio Liberty (Kazakça Radyo Yayınları), München. 1993-1994.